

ВІДГУК

офіційного опонента на монографію

ЛУЩІЙ Світлани Іванівни

**«Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика,
жанрово-стильові парадигми. Тернопіль: Джура, 2017. 412 с.»,**

подану до захисту для отримання наукового ступеня

доктора філологічних наук

за спеціальністю 10.01.01 – українська література

Тема монографії-дисертації Світлани Луцій, її вагомість для літературознавства лежали, що називається, на поверхні. Після низки досліджень романістики окремих авторів, груп авторів чи творів закономірним кроком стали узагальнення, систематизація напрацювань попередників, окреслення шляхів розвитку діаспорного й українського загалом роману у другій половині ХХ століття, що давало би можливість по-новому глянути на результати попередніх досліджень. Тому дивно, що ніхто раніше до С. Луцій не звернув увагу на цю перспективну тему.

Можна було би сказати, що вже це визначає високий рівень актуальності її монографії. Але сама здобувачка досить ґрунтовно вмотивовує актуальність дослідження. Те ж саме можна констатувати стосовно визначення теоретичного підґрунтя монографії, її об'єкту і предмету, наукової новизни дослідження. Щоправда, на цьому тлі сконденсованою, але неповною видається поставлена мета монографії. Незвично також, коли завдання, досить чіткі, передують меті, відділяючись від неї ще й сконцентрованим оглядом-аналізом наукових праць, у яких тим чи тим чином ідеться про проблематику, яка становить основу монографії Світлани Луцій.

Також у Вступі дослідниця вмотивовує композицію монографії, спираючись на типологію романів і романістів за опозиціями традиціоналізм/модернізм і українські/зарубіжні культурні основи творчості. Важливим є й окреслення хронологічних меж дослідження та окремих його періодів, їх кореляцію з розвитком «материкової» романістики в УРСР.

У першому розділі монографії йдеться про становлення і розвиток діаспорної романістики в 1940–50-і роки, які не входять в об'єкт дослідження. Проте цей розділ цілком виправдано займає своє місце в монографії, більше того – видається необхідним, бо в ньому постають, інколи в зародковому стані, витоки, тенденції, напрями розвитку роману в наступні півстоліття. Дослідниця цілком слушно зауважує, що специфіка української діаспорної літератури, зокрема і романістики, полягала в тому, що письменники ставили перед собою й іншими колегами чіткі завдання, насамперед ідеологічного характеру, попри те, що література нібито нікому нічого не повинна доводити. Виконання цих завдань або декларативне їх ігнорування чи заперечення і визначають багато в чому зміст і форму діаспорних романів II половини XX століття.

Світлана Луцій визначає, що власну типологію романістики окресленого періоду будує на поєднанні жанрово-стильових і хронологічних критеріїв. Вона ставить перед собою завдання визначити спільні риси для цілих груп і етапів розвитку роману, але також наполягає на тому, що дуже важливо не оминути неповторності кожного з творів, своєрідності романних різновидів і модифікацій, визначити домінантні риси ідіостилю кожного з романістів. Цікавим і вагомим, результативним видається коротке окреслення зв'язку романістики з мистецькими напрямками чи течіями доби, які С. Луцій називає стилями, що інколи призводить до термінологічної плутанини.

Закономірно витоки і тенденції розвитку української літератури в діаспорі авторка монографії шукає в МУРівському періоді, тому ґрунтовно аналізує декларації, теоретичні постулати мурівців, їх творчість. Світлана Луцій окремо й детально розглядає розвиток новелістики цього періоду, повісті й роману. Вона відзначає жанрово-стильове розмаїття романістики цієї доби як наслідок стильових пошуків митців, акцентує увагу на історіософізмі й націєствірному пафосі романістики, які будуть визначальними й у всі подальші роки. При цьому С. Луцій спирається переважно на праці лише Юрія Шереха. З одного боку, заперечувати вагомість праць цього дослідника, який до того був і безпосереднім учасником чи свідком найрізноманітніших подій і явищ літературного процесу, не випадає. З іншого боку, це був лише один, хай і дуже глибокий, погляд, на розвиток літератури в цей надзвичайно цікавий, хоча й короткий проміжок часу. Тому, коли йдеться про «Старшого боярина» Т. Осьмачки, цілком доречним було би звернутися, наприклад, до монографії Ніли Зборовської. Так само, аналізуючи романістику Нью-Йоркської групи в наступному розділі, Світлана Луцій могла би залучити і дисертацію чи інші праці Віталія Мацька.

Це не означає, що з усім написаним Н. Зборовською, В. Мацьком чи іншими авторка монографії повинна би погоджуватися. Цілком потрібною, доречною була би полеміка, зіставлення різних позицій, точок зору. Якраз такої «кусючості» в роботі бракує. Це при тому, що С. Луцій опрацювала величезний масив наукових досліджень, часто дає їх влучну сконденсовану характеристику, вміє виокремити найважливіше, найпотрібніше при розгляді тих чи тих проблем. Але не наважується замахнутися на авторитет попередників, полемізувати з ними, чітко задекларувати свою згоду чи незгоду з ними, зрештою, заявити про власну позицію, власні погляди, які не завжди можуть узгоджуватися з думками попередників. Особливо це помітно у

підрозділі про Ю. Косача, в якому авторка монографії наводить чималу кількість думок, суджень, тез і положень різних науковців про романи письменника, зуміла всім їм віддати належне, але жодного разу не висловила власного ставлення до цих праць і аналізованих проблем. Уперше такі елементи полеміки зустрів у монографії на 145 сторінці, коли Світлана Лушій заявила про незгоду з М.Р. Стехом в його оцінці «Геростратів» Е. Андієвської.

Одним із найвагоміших у монографії видається підрозділ 2.2. Проза української діаспори 1940–1980-х років та романістика В. Винниченка: до історії творчих взаємозв'язків. Уже хоч би постановкою самої проблеми. Можливо, підрозділові бракує глибшого аналізу жанрово-структурних перегуків, типології, впливів творчості Винниченка на романістику діаспорян, але суттєві кроки в цьому напрямі вже зроблені. С. Лушій дає цікавий аналіз романів «Нова заповідь» і «Слово за тобою, Сталіне!» у контексті творчої еволюції їх автора і в контексті розвитку діаспорної романістики. Крім того, варто відзначити, що монографія вводить у широкий науковий обіг чимало надзвичайно важливих і цікавих архівних, рукописних матеріалів, які інколи виходять за межі окресленого дослідження, але без яких вітчизняне літературознавство почувалось би дуже збідненим. Мається на увазі не лише листування В. Винниченка з іншими діаспорянами, а й епістолярій, рукописи, тексти малодоступних творів і наукових праць із-під пера майже кожного з літераторів, про яких ідеться в монографії.

Наступне десятиліття – 1950-ті роки – авторка монографії розглядає як період переформатування української діаспорної літератури, яка з майже єдиного мурівського потоку розпорошилася на три континенти, змушена була знову вирішувати складнощі з пошуком однодумців, об'єднанням, створенням спеціалізованих часописів, пошуком фінансів для друку, створення друкарень тощо, які були подолані досить швидко. Саме в цей період, констатує Світлана

Лушій, були продовжені чи закладені нові тенденції, які визначали розвиток роману в подальші десятиліття. Певна відстороненість від бурхливих подій двох світових воєн і міжвоєнного періоду зумовили потребу в великих за обсягом творів для осмислення значної кількості історичних подій у житті нації. Уже згадувана зосередженість на історіо- й націософії витворила певне кліше для діаспорної романістики й літератури загалом: Україна – це утрачений рай (утрачений, бо митці назавжди розлучені з ним, а також тому, що не вдалося реалізувати її державно-культурний потенціал), насамперед пов'язаний із життям села, яке було знищене у фізичному й духовному розумінні. Трагізм полягав у тому, що у роки Другої світової війни Україна опинилася між двома потужними тоталітарними системами, тому українці не могли якимось суттєвим чином впливати на перебіг подій, у душі Камю усвідомлювати власну приреченість, абсурдність боротьби але так само в його душі продовжували відстоювати аж до смерті власний вибір.

Це кліше традиціоналістського діаспорного роману. Але одночасно також зростає модерністська романістика. Зокрема, «ню-йоркці» зосереджуються на індивідуальних проблемах людини, розгубленої перед незрозумілим індустріальним суспільством, насамперед української людини – перед світом поки що абсолютно чужої, часто незрозумілої культури.

Як синтез традиціоналістських і модерністських тенденцій С.І. Лушій розглядає експериментально-новаторські незавершені романи Ігоря Костецького, в яких поєднується, здавалось би, несподіване – Д. Донцов, С. Бандера і модерністська форма роману. Український національний рух, національна ідея отримують філософське осмислення, упертість проводу руху висвітлюється крізь призму екзистенціалістських праць, насамперед К. Ясперса. Глибоко і гостро у романах І. Костецького ставиться проблема спільності/відмінності між Заходом і Сходом України, яка набуває особливої

актуальності в останні роки, зрештою, не втрачалася ця актуальність і в усі попередні десятиліття. Також авторка монографії дає детальну характеристику композиційної й мовностилістичної оригінальності романів І. Костецького.

Грунтовним є й аналіз творів Юрія Косача як історичних романів і романів загалом. Продуктивним видається порівняння його «Рубікону Хмельницького» і «Володарки Понтиди» за опозиціями історизм/белетризм, документальність/пригодництво, що дало змогу висвітлити еволюцію Косача-романіста. С. Луцій акцентує увагу на своєрідності «Чортівської скелі» як історичного роману, в якому немає реальних історичних осіб, натомість вводить чимало філософських, історичних, наукових, політологічних тощо відступів, які постають своєрідними документами, що дають змогу вписати український національний рух у загальноєвропейський контекст.

Для солідного обґрунтування власного аналізу романістики Нью-Йоркської групи дослідниця вводить значний обсяг різноманітних малодоступних для широкого читача науково-документальних матеріалів. Як наслідок, підрозділ про «нью-йоркців» виявився одним із найцікавіших і найпродуктивніших. Так, С. Луцій наголошує на екзистенціалістському характері романів Ю. Тарнавського (як, зрештою, і всієї романістики Нью-Йоркської групи), богошукацтві, яке корелює з екзистенціалізмом, експериментальності й епатажності романістики письменника, аж до нумерологічних управлень. Однією з ключових проблем стає становлення людини, констатація того, як важко бути людиною, з'ясування того, що ж робить людину людиною. Саме тут отримуємо зразки високофахового мікроаналізу тексту (наприклад, на с. 140–141).

На прикладі романістики «нью-йоркців» Світлана Луцій розглядає процес накладання на український культурний код американського культурного коду, їх синтез і поступове витіснення української культурної

основи, як і актуальних для старших поколінь проблематики, стилістики, персонажів тощо. Так само на прикладі творчості Е. Андіївської, В. Вовк та ін. дослідниця показує, як відбувається процес взаємодії української, європейської, латиноамериканської культур у межах одного роману, зокрема і їх жанрово-стилістичних традицій, та поступового розмивання української основи й одночасно загальнолюдське освітлення екзистенційної проблематики українця-діаспорянина. Підсумковими є тези, що, попри опозиційність до традиційного роману, романістика Нью-Йоркської групи, модерністів загалом вирішувала все ті ж самі найважливіші питання: у чому полягає національна ідентичність українців у швидкоплинному і мінливому світі, та, як зазначає С. Луцій, «нью-йоркців» цікавить «внутрішній світ невлаштованої розгубленої особистості» (с. 167).

Вражає великий обсяг творів, які залучає до аналізу в монографії Світлана Луцій. Вона не обмежується одним-двома романами того чи того письменника, а намагається охопити весь масив романістики. Тому дослідниця не оминає майже жодного роману О. Мак, О. Керч, І. Качуровського, І. Багряного, О. Ізарського, Л. Полтави, У. Самчука, Д. Гуменної, М. Понеділка, Р. Володимира та ін., майже повністю присвячує окремий підрозділ вивченню історичної романістики М. Лазорського. Авторка монографії вміло визначає неповторність кожного з творів, його роль у розвитку вітчизняної літератури, внесок кожного письменника в українську літературну скарбницю. Одночасно аналіз кожного твору вписується в загальний еволюційний потік діаспорної романістики, української літератури в цілому.

Четвертий і п'ятий розділи монографії подають читачеві багато дуже цікавого і важливого документально-архівного, рукописного матеріалу про письменницький побут, про вибір мови творчості в іншокультурних умовах

проживання, ангажованість/незаангажованість літератури, культурно- і фінансово-видавничі проблеми тощо. Однак вони мало дають інформації щодо окреслених до монографії мети і завдань, бо, наприклад, у четвертому розділі йдеться про перипетії видань «Марії» У. Самчука, але майже жодного слова – про аналіз цього роману, тим більше, що й належить твір до попередньої літературної доби.

Натомість уже озвучення відповідних проблем у шостому і сьомому розділах – традиції 1920–30-х років у післявоєнній діаспорній романістиці та вплив на цю романістику європейської й американської літератури й культури загалом – було дуже важливим. Світлана Луцій на прикладі конкретних творів І. Костецького, В. Барки, Д. Гуменної ілюструє конкретні вияви традицій романістики «розстріляного відродження». До речі, сюди варто зарахувати й те, що дослідниця вважає новаторством Ігоря Костецького підрозділі 3.1., наприклад, введення у твір оголошень, газетних текстів, лібрето тощо.

Так само на рівні мікроаналізу текстів у сьомому розділі йдеться про «сліди» європейсько-американського романного новаторства в українській діаспорній романістиці. Вкотре констатується вплив екзистенціалізму, насамперед – французького, на творчість «ню-йоркців», зокрема Е. Андіївської, Ю. Тарнавського і В. Вовк. Також ідеться про тісний перегук між театром абсурду, «нового» французького роману з романістикою І. Костецького і Нью-Йоркської групи. Пише дослідниця і про елементи постмодерністського світогляду в пізній романістиці «ню-йоркців» (і не лише).

Певні паралелі між романом української діаспори і романістикою Півдня США (передусім В. Фолкнера) С. Луцій знаходить у зосередженості на нерозривному зв'язку людини з землею (як оброблюваним ґрунтом, так і малою батьківщиною), характерному і для українців як селянської нації до

Другої світової війни, і для корінних мешканців американського Півдня. Якщо література США була завжди у полі зору українських дослідників, то порівняння української й канадської романістики в монографії стала цікавою і продуктивною несподіванкою. Що ж стосується латиноамериканського роману і його «слідів» у романістиці української діаспори, то в розділі багато повідомляється про знайомство українських письменників з романістикою цього регіону, але майже нічого – про конкретні вияви у текстах.

В останньому розділі й у Висновках С. Луцій підводить підсумки проведеного дослідження. Вона виокремлює основну проблематику діаспорної романістики чи ще раз акцентує увагу на ній (пошук національної ідентичності; збереження історичної пам'яті; інтеграція в новий соціум, людина у тоталітарному суспільстві, у вирі війни, перед чужою і байдужою спільнотою, культурою; збереження духовності в машинізованому суспільстві; порятунок людства в умовах суспільно-політичної, економічної, соціальної кризи тощо). У сконденсованому вигляді дослідниця ще раз відтворює власну концепцію розвитку українського роману протягом 1960–80-х років, а якщо точніше, то протягом 1940–2000-х рр. Вона акцентує увагу на широкій парадигмі жанрових різновидів і модифікацій українського діаспорного роману, на генологічному рухові, зміні форм у окреслений період.

Низка зауважень і побажань стосовно монографії була вже висловлена в тексті відгуку. До цього можна додати таке:

1. Дослідниця інколи «статично» аналізує те, що перебуває в динаміці. Так, вона зараховує всю післявоєнну романістику І. Багряного до неореалізму, нехтуючи тим, що вона пройшла суттєвий еволюційний шлях протягом якогось півтора десятиліття.

2. Традиційним для багатьох сучасних дисертацій, монографій, інших наукових праць (і це дуже прикро) є набір мовностилістичних огріхів, які стали

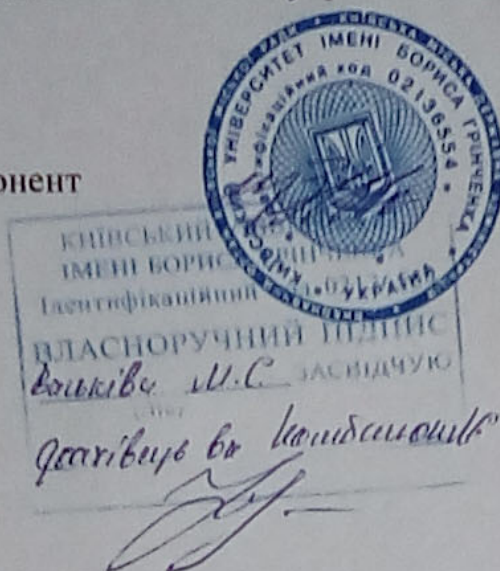
вже «загальним місцем» у наукових дослідженнях, переважно як наслідок перебування у мовних тенетах «руського мира». Наприклад, «домінуючі позиції», с. 58 (чому не «домінантні?»), «об'єднуючим фактором», с. 131, «всеперемагаючого добра», с. 152 (чому не «всепереможного?»); «в більшій чи в меншій мірі», с. 137; «слухно відмітила», с. 149; неправильне калькування російського слова «лучший»: «із кращими досягненнями», с. 10–11; «кращі традиції», с. 55 (можливо, проблеми української літератури й літературознавства у тому, що ми орієнтуємося не на найкращі, а лише на кращі традиції?); тавтологічна форма «дисертаційних досліджень», с. 9; «фактори» (с. 10) замість чинників; . Дивними для дослідниці роману, літератури є фрази «... проза – це один із найцікавіших жанрів», с. 26; «правдивий аналіз», с. 78 та ін.

Зрозуміло, що це жодним чином не применшує здобутки Світлани Луцій у дослідженні української діаспорної романістики, у формуванні власної концепції розвитку романного жанру в післявоєнний період, у вмілому аналізі конкретних текстів чи їх сегментів тощо. Внаслідок цього монографія постала перед нами як цілісне, завершене дослідження з чіткою, послідовною композицією, з уведенням у науковий обіг значного масиву маловідомих фактів, явищ, документів тощо, з новаторськими, вагомими для літературознавства результатами.

Монографія Світлани Іванівни Луцій «Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» повністю відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 567 від 27.07.2016 р., а її

авторка заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 -- українська література.

Офіційний опонент

М.С. Васьків,

доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
журналістики і нових медіа
Київського університету
імені Бориса Грінченка